

Oceny i omówienia

JOHN P. DE GORA: *Trade Relations between the Common Market and the Eastern Bloc*. College of Europe, Bruges 1964, ss. 103

Intensywność handlu między dwoma państwami czy ugrupowaniami państw jest z reguły odbiciem dwóch podstawowych czynników: zdolności handlowej, wyrażającej się poziomem rozwoju gospodarczego i komplementarnością produkcji, oraz stosunków politycznych panujących między nimi. Na tych dwóch zagadnieniach skupiają się głównie opracowania rozważające problem stosunków handlowych między EWG i krajami obozu socjalistycznego Europy wschodniej. Odnosnie do pierwszego z tych czynników, ogólnie rzecz biorąc, należy stwierdzić, że w latach powojennych kraje socjalistyczne dzięki wysokiej stopie wzrostu gospodarczego stawały się coraz lepszym potencjalnym partnerem wymiennym dla Europy zachodniej. Natomiast stosunki polityczne stanowiły główną przeszkodę w rozwoju handlu. Najbardziej wymowny wyraz znajduje to w historii polityki embarga, nakładanego przez państwa zachodnie na eksport do krajów socjalistycznych i związanej z nią polityce integracji Europy zachodniej, która miała m. in. stać się głównym narzędziem politycznym kształtowania stosunków gospodarczych z Europą wschodnią. Szczególnie wyraźnie taka koncepcja kształtowania stosunków gospodarczych z obozem socjalistycznym „z pozycji siły politycznej” zarysowała się w EWG, która zjednoczenie polityczne Europy zachodniej i wzmocnienie jej siły politycznej w stosunkach międzynarodowych eksponowała jako jeden z głównych celów integracji europejskiej.

Od czasu formułowania politycznych zadań dla EWG zaszło jednak szereg zmian w stosunkach międzynarodowych. Przede wszystkim państwa zachodnie zdały sobie sprawę z nieskuteczności stosowania polityki embarga w stosunku do obozu socjalistycznego. Zmieniła się także atmosfera polityczna między Wschodem i Zachodem, oscylując w kierunku utrwalania zasad pokojowej koegzystencji obu ugrupowań gospodarczo-politycznych.

Zmniejszyła się wreszcie koniunktura gospodarcza w państwach zachodnich, zastrzając konkurencję na rynkach światowych i budząc obawy co do przyszłych perspektyw zbytu. Pociąga to za sobą poszukiwanie nowych możliwości w tej dziedzinie, co oznacza również większe zainteresowanie dynamicznie rozwijającymi się rynkami socjalistycznych krajów Europy wschodniej. Pierwotna koncepcja EWG kształtowania stosunków gospodarczych z krajami socjalistycznymi wymaga w tych warunkach rewizji i dostosowania się do nowej sytuacji. Tym właśnie aspektem zagadnienia stosunków handlowych między EWG a socjalistycznymi krajami Europy wschodniej poświęcona jest recenzowana tu praca.

Problem sprowadza się już nie do pytania czy handlować, lecz do pytania jak handlować z krajami socjalistycznymi — co podkreśla w przedmowie do pracy H. Brugmans, rektor *Collège d'Europe* (*College of Europe*) w Bruges. Próba odpowiedzi na to pytanie leży u podstaw rozważań autora.

Nie jest to szczególnie głębokie studium zarówno z punktu widzenia zakresu omawianych problemów, jak i wnikliwości badawczej autora. Wydaje się jednak warte omówienia tak ze względu na wydawcę pracy — którym jest wspomniane

Collège d'Europe — jak i na instytucje, które patronowały jej powstaniu i wydaniu: *Atlantic Institut, Central and Eastern European Commission of the European Movement, Radio Free Europe* w Monachium. Są to instytucje nie tyle o charakterze ekonomicznym, ile głównie polityczno-ideologicznym. Można więc przyjąć, że w tym zakresie autor z pewnością prezentuje dominujące w nich poglądy na kwestie handlu Wschód—Zachód.

Polityczno-ideologiczne ramy określa autor w słowie wstępnym formułując przesłanki rozważań pracy. Wychodzi on mianowicie od stwierdzenia, iż handel zagraniczny jest główną bronią polityki zagranicznej, po czym charakteryzuje generalnie partnerów tego handlu. Według tej oceny, obóz socjalistyczny nie jest już monolityczną jednością, lecz charakteryzuje się pogłębiającymi rozbieżnościami. Z drugiej strony — autor określa EWG jako skutek „najbardziej pozytywnej i pomysłowej polityki Zachodu w okresie powojennym” („most positive and ingenious policy of the West”), która postawiła kraje socjalistyczne w obliczu nowych realiów ekonomicznych, mogących stać się bolesnymi dla ich handlu zagranicznego. Prowadzona z polotem polityka handlowa Zachodu może — w tej sytuacji — doprowadzić do uzależnienia gospodarczego krajów socjalistycznych od EWG i osłabienia zależności handlowej krajów Europy wschodniej od Związku Radzieckiego. W oparciu o te przesłanki autor dzieli swą pracę na trzy części. W rozdziale pierwszym przedstawia ogólne tło stosunków handlowych między Wschodem a Zachodem. Autor podkreśla ich ściśle w przeszłości związki z „zimną wojną” i podporządkowanie bardziej dogmatycznym i ideologicznym niż ekonomicznym racjom. Krajom socjalistycznym przypisuje w okresie rządów J. Stalina opartą na tych racjach politykę izolacji gospodarczej od Zachodu, w której wyłom stworzył dopiero Chruszczow, formułując koncepcję polityki „pokojowego współistnienia”, opartą na przekonaniu o wyższości systemu socjalistycznego nad kapitalistycznym. Autora wręcz niecierpliwi fakt, że państwa socjalistyczne nie doceniają znaczenia powstania EWG. Wprawdzie zauważa on w tej kwestii pewną zmianę od początku lat sześćdziesiątych, ale bardziej przypisuje je niepokoju wynikającemu z zagrożenia militarnego ze strony NRF w ramach porozumień wojskowych Zachodu niż uznaniu ekonomicznych osiągnięć EWG.

Jeszcze bardziej nieudolnie wypadają próby autora uzasadnienia tezy o pełnej zastrzeżeń postawie krajów socjalistycznych wobec EWG. Z jednej strony usiłuje wyjaśnić to przywiązaniem krajów Europy wschodniej do narodowej suwerenności, która często utożsamiana jest z ekonomiczną samowystarczalnością, przez co międzynarodowy podział pracy przyjmowany bywa za przejaw rezygnacji z pełnej samodzielności (s. 26). Gdyby w formułowaniu takiego sądu autor uwzględnił te stwierdzenia, które zawarł w innych partiach pracy, ocena ta nie byłaby z pewnością tak uproszczona. Np. na ss. 24—25 podkreśla, że kraje socjalistyczne traktują handel międzynarodowy jako najważniejszy instrument utrzymania pokoju i są żywotnie zainteresowane w rozszerzeniu stosunków ekonomicznych z krajami kapitalistycznymi. Szkoda także, że autor nie uwzględnił przy tej ocenie rozważań zawartych na ss. 59 i 60. Analizuje tam przypadek, gdy indywidualne umowy handlowe krajów członkowskich EWG zastąpione zostaną jednolitą, wspólną polityką handlową wobec krajów socjalistycznych. Autor podkreśla, że będzie to najsilniejsza broń EWG w stosunkach z krajami Europy wschodniej. Sposób wykorzystywania tej broni winien być według niego tak regulowany, by uwzględnił fakt, iż „od zależności ekonomicznej do politycznej droga jest stosunkowo niedaleka”.

Zastąpienie podstawowych kryteriów ekonomicznych i politycznych uproszczonym psychologizmem przy ocenie postawy państw socjalistycznych wobec EWG zaciążyło w równym stopniu na ocenie RWPG. Z faktu, iż w 1962 r. podjęto szereg istotnych kroków dla usprawnienia działania tej organizacji wyciąga autor wniosek, że dotychczasowa działalność RWPG była bezskuteczna i ze względów doktrynal-

nych nie doprowadziła do ekonomicznego rozwoju i międzynarodowego podziału pracy w krajach socjalistycznych. Uszedł natomiast uwadze autora fakt, że stopa wzrostu gospodarczego w krajach RWPG przez wszystkie lata powojenne znacznie przekraczała tempo wzrostu gospodarczego w EWG, a przyrost handlu międzynarodowego był ponad dwukrotnie wyższy niż w krajach zachodnioeuropejskiej „szóstki”.

Wiele słusznych spostrzeżeń wnosi natomiast podrozdział zatytułowany *Spojrzenie Zachodu na Wschód (West Looks at East)*. Autor kreśli w nim rozwój polityki embarga stosowanej przez Zachód w handlu z krajami socjalistycznymi, pokazuje jej nieskuteczność i domaga się rewizji tej postawy. Gdyby autor pokusił się o głębszą analizę przyczyn przedstawionych niepowodzeń, znalazłby z pewnością bardziej racjonalistyczne przesłanki dla oceny przyszłych perspektyw rozwoju handlu między Wschodem a Zachodem.

Drugi rozdział pracy zawiera statystyczną analizę rozwoju handlu między EWG a krajami socjalistycznymi Europy wschodniej. Pozwala ona zauważyć, w jak małym stopniu kraje Europy wschodniej uczestniczą w handlu zagranicznym EWG (mniej niż 2%), z czego autor wyciąga wniosek o wielkich szansach odciążenia tych państw od współpracy gospodarczej ze Związkiem Radzieckim. Tę przewodnią ideę rozwija w następnym rozdziale pracy. Zastąpienie bilateralnych umów handlowych krajów członkowskich EWG z krajami socjalistycznymi jednolitą umową wspólnoty traktuje jako główną możliwość kształtowania przyszłych stosunków gospodarczych z RWPG i postuluje znaczne zliberalizowanie polityki handlowej EWG w stosunku do krajów socjalistycznych. Autor liczy się nawet z koniecznością w kalkulowaniu pewnych strat ekonomicznych EWG jeśli skompensowane zostaną one korzyściami politycznymi.

Pracę zamykają uwagi końcowe, mające charakter spekulacji politycznych obliczonych na osłabienie spójności gospodarczej krajów socjalistycznych drogą elastycznej infiltracji ekonomicznej Zachodu w gospodarkę tych krajów.

W sumie pracę P. de Gora można zakwalifikować jako typową dla występujących na Zachodzie — miejmy nadzieję nielicznych — postaw, w których wizja pewnych modelowych rozwiązań politycznych straciła kontakt z realiami ekonomicznymi i politycznymi współczesnego świata. Zmodyfikowana polityka „z pozycji siły” postulowana przez autora dla EWG może utrzymać pozory realności tylko wtedy, gdy będzie podbudowana obrazem kwitnącej gospodarczo i politycznie wspólnoty i rozpadającej się gospodarki państw socjalistycznych. A ktoś znający choćby najogólniej stan rzeczy zaakceptuje taką ocenę? Można by bez straty dla wiedzy o współczesnych międzynarodowych stosunkach gospodarczych pozostawić pracę P. de Gora niezauważoną, gdyby nie fakt, iż mimo wszystko wyraża ona poglądy niektórych środowisk Zachodu, których wpływu na kształtowanie opinii społecznej nie można nie dostrzegać. Czy działalność taka ułatwi znoszenie piętrzących się jeszcze przeszkód na drodze do szerszej współpracy gospodarczej między Wschodem a Zachodem jest pytaniem, które narzuca się w czasie lektury prac tego typu, jaki zaprezentował P. de Gora.

Zdzisław Nowak

M. A. G. VAN MEERHAEGHE: *International Economic Institutions*. Longmans, London 1966, 404 ss.

Omawiana tu praca belgijskiego ekonomisty ukazała się w języku flamandzkim w 1964 r., jednak jej pierwsze angielskie wydanie uwzględnia również dane z roku 1965. Autor książki jest profesorem ekonomii na Uniwersytecie w Ghent oraz specjalistą w zakresie międzynarodowych stosunków i instytucji gospodar-